

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ
Γ' ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ & ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΕΛΕΥΣΙΝΑΣ
ΤΟ ΤΕΛΕΣΤΗΡΙΟ

ΧΟΡΗΓΙΚΟΣ ΦΑΚΕΛΟΣ

ΕΛΕΥΣΙΝΑ – ΜΑΡΤΙΟΣ 2012

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Ο αρχαιολογικός χώρος της Ελευσίνας	Σελ.3
α). Γενική περιγραφή του χώρου.....	Σελ.3
β). Ιστορία της έρευνας	Σελ.5
2. Το Τελεστήριο	Σελ. 8
α). Περιγραφή του Μνημείου.....	Σελ. 8
β). Υφιστάμενη Κατάσταση.....	Σελ.13
γ). Προγραμματισμός εργασιών – Χρονοδιάγραμμα.....	Σελ.20
δ). Προϋπολογισμός.....	Σελ.22
3.Ενδεικτική βιβλιογραφία.....	Σελ.22

1. Ο αρχαιολογικός χώρος της Ελευσίνας

α). Γενική περιγραφή του χώρου

Ο αρχαιολογικός χώρος της Ελευσίνας περιλαμβάνει το λόφο της Ακροπόλεως, όπου αναπτύχθηκαν όλοι οι αρχαίοι οικισμοί, από την προϊστορική εποχή μέχρι την ύστερη αρχαιότητα και κυρίως το περίφημο Ιερό της Δήμητρος, όπου ετελούντο τα Ελευσίνια μυστήρια, στην ανατολική πλαγιά του λόφου. Η ακρόπολη και το Ιερό, ένα από τα σημαντικότερα θρησκευτικά κέντρα του αρχαίου κόσμου, ήταν οχυρωμένα με υψηλά τείχη ενισχυμένα με πύργους.

Πυρήνας αυτού του Ιερού ήταν ο κυρίως ναός της Δήμητρος, το Τελεστήριο, ο χώρος όπου λάμβαναν χώρα οι μυστικότερες τελετές της μύησης των πιστών.

Η σύνδεση της Ιεράς οδού με τη λατρεία της Δήμητρος ήταν άρρηκτη και οφειλόταν αφενός στο γεγονός ότι ήταν η οδός που οδηγούσε στο Ιερό της Θεάς και αφετέρου στο ότι, κάθε χρόνο, κατά τη διάρκεια του εορτασμού των Μεγάλων Μυστηρίων, αυτή την οδό ακολουθούσε η πομπή των μυστών, που συνόδευε τα Ιερά αντικείμενα της λατρείας στον ελευσίνιο προορισμό τους, ύστερα από την προσωρινή παραμονή τους στο «εν Άστει Ελευσίνιο», το μικρό Ιερό στη βόρεια κλιτύ της αθηναϊκής Ακροπόλεως. Η Ιερά Οδός κατέληγε στην πλατεία που σχηματιζόταν εμπρός από τον εκάστοτε βόρειο Πυλώνα του Ιερού της Δήμητρος, ενώ ένα τελευταίο τμήμα της οδηγούσε από τον Πυλώνα αυτόν, στον κυρίως ναό της Θεάς, το Τελεστήριο.

Σήμερα, καθώς ο επισκέπτης εισέρχεται στον αρχαιολογικό χώρο συναντά την πλακόστρωτη Ρωμαϊκή Αυλή στην οποία κατέληγε η Ιερά Οδός. Η Αυλή και οι στοές που την περιβάλλουν, διαμορφώθηκαν τον 2^ο αι. μ. Χ. Στη ΝΑ και ΝΔ γωνία της Αυλής υπήρχαν δύο θριαμβικά τόξα, που αποτελούσαν ακριβή αντίγραφα της αψίδας του Αδριανού στην Αθήνα. Η ΝΔ αψίδα έχει εν μέρει αναστηλωθεί.

Στο κέντρο περίπου της πλακόστρωτης Αυλής σώζονται τα λείψανα ενός ρωμαϊκού ναού αφιερωμένου στην Άρτεμη Προπυλαία και στον Ποσειδώνα. Κοντά στη ΒΔ γωνία του ναού σώζεται η «Εσχάρα», που ήταν ένας υπόγειος, ορθογώνιος βωμός, που τον κάλυπτε μία μεταλλική εσχάρα, πάνω στην οποία καίγονταν τα σφάγια των

θυσιών. Στη νότια πλευρά της Ρωμαϊκής Αυλής υψώνονταν τα Μεγάλα Προπύλαια, χτισμένα το 2^ο αι. μ. Χ., με πρότυπο τα Προπύλαια της Ακρόπολης των Αθηνών. Το αέτωμα των Μεγάλων Προπυλαίων, που το διακοσμούσε η προτομή ενός ρωμαίου αυτοκράτορα, μάλλον του Μάρκου Αυρήλιου, έχει ανασυντεθεί και εκτίθεται στη Ρωμαϊκή Αυλή. Στα ανατολικά των Μεγάλων Προπυλαίων υπάρχει ένα καλοχτισμένο πηγάδι, αρχαϊκών χρόνων (6^{ος} αι. π. Χ.), που ταυτίζεται με το «Καλλίχορον Φρέαρ» του Ομηρικού Ύμνου στη Δήμητρα. Δυτικά των Μεγάλων Προπυλαίων εκτείνεται μία περιοχή με βοηθητικά κτίσματα του Ιερού, οικίες Ιερέων κ.λ.π.

Μετά τα Μεγάλα Προπύλαια, ο επισκέπτης βλέπει στα αριστερά του μία υπόγεια δεξαμενή ρωμαϊκών χρόνων και τα θεμέλια ενός επιμήκους ορθογώνιου κτίσματος που χρησίμευε ως αποθήκη σιτηρών. Στη συνέχεια συναντά τα Μικρά Προπύλαια, ένα κτίσμα του 1^{ου} αι. π. Χ. Τη στέγη των Μικρών Προπυλαίων στήριζαν από την εξωτερική πλευρά δύο κίονες με περίτεχνα κιονόκρανα, ενώ από την εσωτερική πλευρά δύο Καρυάτιδες, η μία από τα οποίες εκτίθεται στο Μουσείο.

Καθώς περνά κανείς τα Μικρά Προπύλαια βλέπει στα δεξιά του τον Περίβολο του Πλουτωνείου, στο εσωτερικό του οποίου υπήρχε ναϊσκος αφιερωμένος στον Πλούτωνα. Το σπήλαιο στο βάθος του Περιβόλου εθεωρείτο ότι ήταν το χάσμα από το οποίο επέστρεψε η Περσεφόνη στον Πάνω Κόσμο.

Ξαναρχίζοντας ο επισκέπτης να ανηφορίζει την πομπική οδό, βλέπει στα δεξιά του τα λαξευμένα στο βράχο σκαλιά μιας «Εξέδρας», σχήματος L, από όπου οι μύστες παρακολουθούσαν μέρος των «δρωμένων». Στα αριστερά σώζονται λείψανα από τους αλληπάλληλους περιβόλους του Ιερού, καθώς η αύξηση της φήμης του και του αριθμού των προσκυνητών δημιούργησε την ανάγκη επεκτάσεως του στις αλληλοδιάδοχες περιόδους της αρχαιότητας.

Στο τέλος της πομπικής οδού υψωνόταν ο μεγάλος ναός της Δήμητρας, το Τελεστήριο, ο χώρος τελέσεως των Μυστηρίων.

Στα βόρεια και στα νότια του Τελεστηρίου, κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους, λαξεύτηκαν στο βράχο κλίμακες, που σήμερα έχουν καλυφθεί κατά ένα μέρος του πλάτους τους, με ξύλινες βαθμίδες, που διευκολύνουν την άνοδο των επισκεπτών στην πλαγιά του λόφου και στο Μουσείο.

Στο ανώτερο επίπεδο, όπου απέληγαν οι κλίμακες και κατά μήκος της δυτικής πλευράς του Τελεστηρίου, είχε λαξευθεί, ευρύς διάδρομος, σαν επιμήκης πλατεία, που οδηγούσε σε ένα ναό, αφιερωμένο σε κάποια Ρωμαία Αυτοκράτειρα. Τα θεμέλια του ναού αυτού σώζονται μπροστά στο μεταβυζαντινό εκκλησάκι των Εισοδίων της Θεοτόκου. Στο φρύδι του λόφου, πάνω από τον λαξευμένο διάδρομο, διακρίνονται τα λείψανα ενός ισοδομικού τείχους, του λεγόμενου «διατειχίσματος», που χώριζε το Ιερό από την Ακρόπολη της Ελευσίνας, η οποία βρισκόταν στην κορυφή του λόφου.

Ο επισκέπτης, κατηφορίζοντας στη συνέχεια τη νότια πλαγιά του λόφου, μπορεί να παρατηρήσει το θαυμάσια διατηρημένο νότιο σκέλος των τειχών, που χρονολογείται στον 4^ο αι. π. Χ. Έξω από την περίμετρο της οχύρωσης, προς τα νότια, σώζονται τα λείψανα των διαφόρων οικοδομικών φάσεων της λεγόμενης «Ιεράς Οικίας», καθώς και τα θεμέλια ενός μεγάλου περίστωου οικοδομήματος, ρωμαϊκής εποχής, με μνημειώδες πρόπυλο, που ερμηνεύεται είτε ως Αγορά είτε ως Γυμνάσιο.

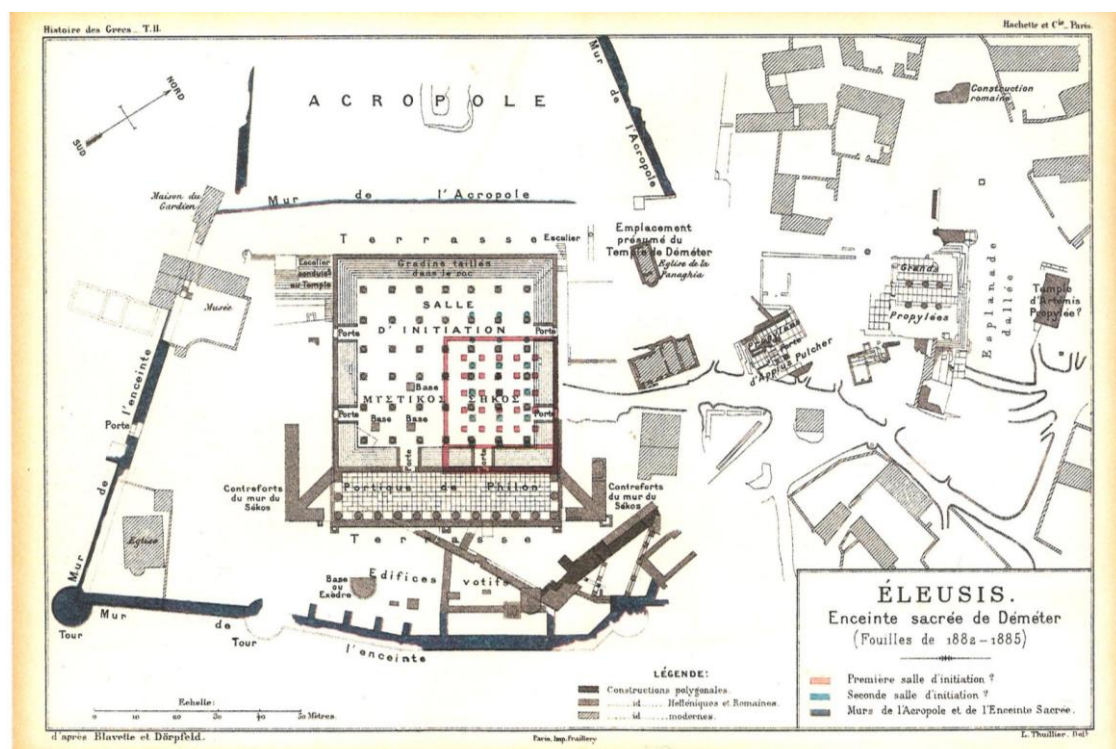
β). Ιστορία της έρευνας

Η επιστημονική μελέτη των μνημείων της Ελευσίνας εγκαινιάζεται ήδη κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας με την αποστολή στα 1812, από την αρχαιοφιλή Society of Dilettanti, μιας ερευνητικής ομάδας, που την αποτελούσαν ο Sir W. Gell και οι αρχιτέκτονες J. P Gandy και F. Redford. Σ' αυτούς οφείλεται ο εντοπισμός της θέσης του Τελεστηρίου. Η αποστολή μελέτησε επίσης, όσο ήταν δυνατόν, τα Μικρά και τα Μεγάλα Προπύλαια και το ναό της Προπυλαίας Αρτέμιδος. Τα αποτελέσματα όλων αυτών των μελετών δημοσιεύτηκαν στα 1817 στη μνημειώδη έκδοση : The Unedited Antiquities of Attica. Τα ίχνη των αρχαιοτήτων της πόλης απεικονίζονται και στο πρώτο πολεοδομικό σχέδιο της Ελευσίνας του 1835.

Μετά την απελευθέρωση, στα 1860, ο Γάλλος αρχαιολόγος Fr. Lenormant πραγματοποίησε ανασκαφική έρευνα στην Ελευσίνα, μικρής όμως διάρκειας και περιορισμένης έκτασης, κυρίως στην περιοχή των Προπυλαίων. Στο ρυμοτομικό σχέδιο της Ελευσίνας, το 1877, απεικονίζεται μέρος από τις βαθμίδες ανόδου των Μεγάλων Προπυλαίων, ο ναός της Αρτέμιδος, τα λείψανα της οχύρωσης που περικλείει την Ακρόπολη, λείψανα και ίχνη της οχύρωσης της αρχαίας πόλης.

Την πλήρη αποκάλυψη του Ιερού της Δήμητρος ανέλαβε τελικώς η Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία, η οποία, με τη συνδρομή του κράτους άρχισε στα 1877 τις απαλλοτριώσεις στην περιοχή, καθώς είχε γίνει πλέον συνειδητό ότι χωρίς την καθαίρεση των σπιτιών του χωριού ήταν αδύνατον να ολοκληρωθούν οι έρευνες.

Οι ανασκαφές της Αρχαιολογικής Εταιρείας στην Ελευσίνα άρχισαν τον Ιούνιο του 1882, και μάλιστα από την περιοχή του Τελεστηρίου, που ήταν το κέντρο του ενδιαφέροντος. Η διεύθυνση των ανασκαφών ανατέθηκε στον Δημ. Φίλιο και τις αποτυπώσεις εκπόνησε ο Γερμανός αρχιτέκτονας W. Dörpfeld.

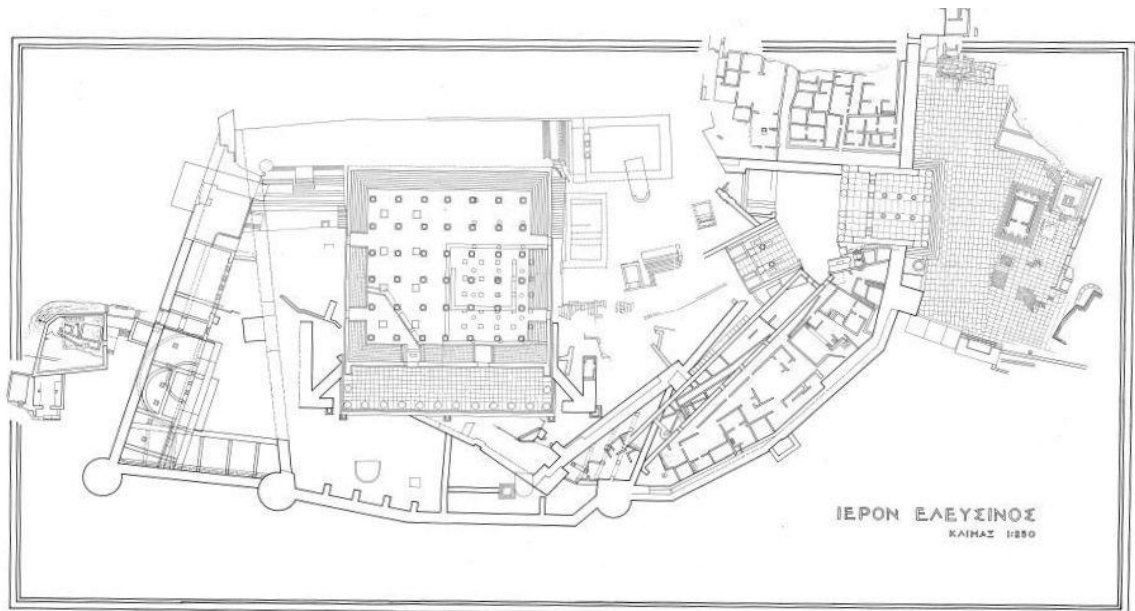

Εικ. 1. Σχέδιο των μνημείων κατά τις πρώτες ανασκαφικές περιόδους, 1882-1885 (Dörpfeld&Blavette).

Τον Φίλιο διαδέχτηκε στη διεύθυνση των ανασκαφών ο Α. Σκιάς για το διάστημα από το 1894 έως 1907. Μεσολάβησε σύντομη διακοπή της έρευνας η οποία συνεχίστηκε στα 1917 από τον Κ. Κουρουγιώτη, ο οποίος αργότερα συνεργάστηκε με τους Γ. Μυλωνά και Ι. Τραυλό. Στον Ι. Τραυλό οφείλονται όλα τα τοπογραφικά σχέδια και οι αποτυπώσεις των μνημείων του Ιερού.

Εικ. 2. Άποψη της βορειανατολικής πλευράς του Τελεστηρίου και της Φιλωνείου Στοάς (Κ. Αθανασίου, περ. 1885).

Εικ. 3. Σχέδιο υπόθεσης αναπαράστασης οικοδομικών φάσεων του Ιερού της Ελευσίνας (Ι. Τραυλός).

2. Το Τελεστήριο

α). Περιγραφή του μνημείου

Το Τελεστήριο, στη μακραίωνη ιστορία του, είχε υποστεί αλλεπάλληλες οικοδομικές φάσεις, από τις οποίες η ορατή και επισκέψιμη σήμερα είναι το Τελεστήριο της κλασικής περιόδου (5^{ου} αι. π. Χ.), με την προσθήκη της Φιλωνείου Στοάς (4^{ος} αι. π. Χ.) και τις μετασκευές των Ρωμαϊκών χρόνων (2^{ος} αι. μ. Χ.)

Το Τελεστήριο των κλασικών χρόνων ήταν μια υπόστυλη αίθουσα, σχεδόν τετράγωνη, πλευράς 51,50 μ. περίπου. Είχε δύο εισόδους σε κάθε πλευρά της, εκτός από τη δυτική, όπου το τοίχωμα του κτηρίου το αποτελούσε ο λαξευμένος βράχος. Εσωτερικά, κατά μήκος των τεσσάρων πλευρών της αίθουσας είχαν διαμορφωθεί οκτώ σειρές εδωλίων, απ' όπου οι μύστες παρακολουθούσαν τις τελετές. Τη στέγη του κτηρίου στήριζαν σαράντα δύο κίονες, διατεταγμένοι σε έξι σειρές των επτά. Πάνω στους ισχυρότερους κίονες που εδράζονταν στο έδαφος, στηριζόταν μια δεύτερη σειρά από ισάριθμους μικρότερους κίονες, που έφθαναν μέχρι το ύψος της οροφής και την υποβάσταζαν.

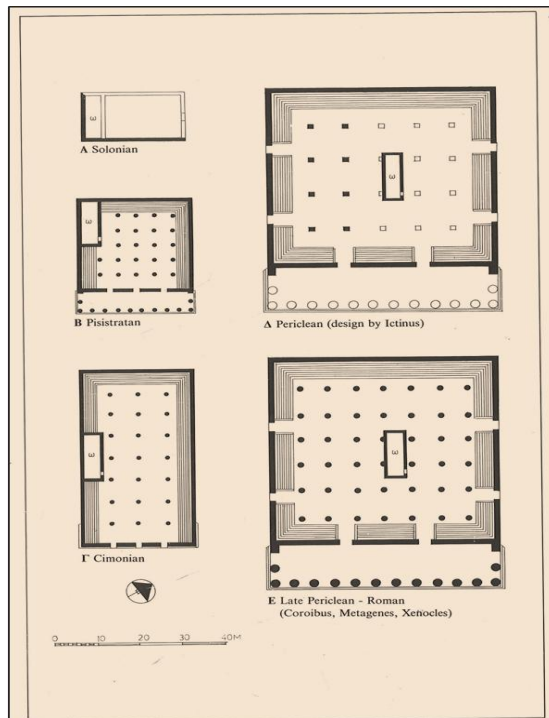

Εικ. 4. Άποψη της βορειοανατολικής περιοχής του Τελεστηρίου από τη βόρεια είσοδο.

Στο κέντρο της στέγης υπήρχε ένα είδος υπερυψωμένου φεγγίτη, το «οπαίον», απ' όπου έμπαινε το φώς στο εσωτερικό του ναού

Στο μέσον περίπου της αίθουσας υπήρχε ένα ορθογώνιο δωμάτιο, μικρών σχετικά διαστάσεων, που ονομαζόταν «Ανάκτορον». Μέσα στο «Ανάκτορον» φυλάσσονταν τα μυστικά αντικείμενα της λατρείας και η είσοδος σε αυτό ήταν επιτρεπτή μόνο στον ανώτατο ιερέα, τον Ιεροφάντη, που τη νύχτα των Μυστηρίων έπαιρνε από εκεί και φανέρωνε στους μύστες, τα Ιερά, μέσα στο υποβλητικό φως των πυρσών. Μάλιστα, έξω από τη Β.Α. γωνία του Ανακτόρου υπήρχε ο θρόνος του ανώτατου αυτού ιερέα, από τον οποίο διασώθηκε μία πλάκα με την επιγραφή ΙΕΡΟΦΑΝΤ...., που εκτίθεται σήμερα στο προαύλιο του Μουσείου.

Ο Πλούταρχος στο Βίο του Περικλέους αναφέρει ότι αρχιτέκτων του κλασικού Τελεστηρίου ήταν ο Κόροιβος, που θεμελίωσε την πρώτη σειρά των κιόνων. Τον διαδέχτηκε ο Μεταγένης από το δήμο της Ξυπετής, που κατασκεύασε το «διάζωμα» και την ανώτερη σειρά των κιόνων. Το έργο το περάτωσε ο Ξενοκλής ο Χολαργεύς, τοποθετώντας στη στέγη το «οπαίον».

Εικ. 5. Οικοδομικές φάσεις του Τελεστηρίου
Ελευσίνας, από τον 6^ο αι. π. Χ. μέχρι την
Ρωμαϊκή περίοδο (Ι. Τραυλός, 1950-51).

Αντίθετα, ο Στράβων και ο Βιτρούβιος αναφέρουν ότι τα σχέδια του Τελεστηρίου τα εξεπόνησε ο περίφημος Ικτίνος, ένας από τους αρχιτέκτονες του Παρθενώνα. Πράγματι οι ανασκαφές έφεραν σε φως θεμελιώσεις κίωνων επιμελημένης κατασκευής, από πώρινους κυβόλιθους. Συνάγεται λοιπόν ότι ο Περικλής εμπιστεύτηκε στον δοκιμασμένο από τον Παρθενώνα συνεργάτη του την κατασκευή του νέου λαμπρού Τελεστηρίου. Ο Ικτίνος συνέλαβε ένα πολύ φιλόδοξο σχέδιο, σύμφωνα με το οποίο τη στέγη της τεράστιας υπόστυλης αίθουσας θα τη στήριζαν μόνο είκοσι κίονες, διατεταγμένοι σε τέσσερις σειρές με πέντε κίονες η καθεμία. Όμως τα τεχνικά μέσα της εποχής δεν επέτρεψαν να υλοποιηθεί το τολμηρό αυτό σχέδιο, που εγκαταλείφθηκε στο αρχικό στάδιο των εργασιών. Η μελέτη ανατέθηκε στη συνέχεια στον Κόροιβο, που διατήρησε την τετράγωνη κάτοψη του σχεδίου του Ικτίνου, αλλά στήριξε τη στέγη με πυκνότερη διάταξη των κίωνων.

Τον 4^ο αι. π. Χ. οι Αθηναίοι θεώρησαν απαραίτητο να λαμπρύνουν την ανατολική πρόσοψη του Τελεστηρίου με την προσθήκη μίας στοάς. Το σχεδιασμό της ανέλαβε ο Ελευσίνιος αρχιτέκτονας Φίλων, γνωστός και από την κατασκευή της Σκευοθήκης του Πειραιά. Η «Φιλώνειος Στοά» θεμελιώθηκε πάνω σε ισχυρότατο στερεοβάτη, το δάπεδο της στρώθηκε με πλάκες από ελευσινιακό ασβεστόλιθο, ενώ οι δώδεκα δωρικοί κίονες της πρόσοψης και οι δύο των στενών πλευρών, καθώς και ολόκληρη οι ανωδομή της, κατασκευάστηκαν από λευκό πεντελικό μάρμαρο.

Εικ. 6. Η περιοχή του Τελεστηρίου από ΒΔ και στο βάθος η σωζόμενη πλακόστρωση της στοάς του Φίλωνος.

Το Τελεστήριο διατήρησε την διαμόρφωσή της κλασικής εποχής μέχρι και τα ρωμαϊκά χρόνια. Όμως, η εισβολή του βάρβαρου φύλου των Κοστοβόκων, το 170 μ. Χ., επέφερε σημαντικές φθορές στο κτήριο. Με την ευκαιρία της επισκευής και της ανακαίνισης του, ο ναός προεκτάθηκε τότε προς τα δυτικά, κατά δύο περίπου μέτρα, με απολάξευση του βράχου.

Στο εσωτερικό της αίθουσας, κάτω από το δάπεδο του κλασικού Τελεστηρίου, η ανασκαφική έρευνα έφερε στο φώς αρχαιότερα οικοδομικά λείψανα που ανήκουν σε προγενέστερα κτήρια με τον ίδιο λατρευτικό προορισμό.

Εικ. 7. Λείψανα των αρχαιότερων φάσεων του οικοδομήματος.

Τα αρχαιότερα οικοδομικά λείψανα που αποκαλύφθηκαν κάτω από το δάπεδο του κλασικού Τελεστηρίου ανήκουν σε ένα ορθογώνιο μεγαρόσχημο οικοδόμημα με περίβολο που χρονολογείται στη μυκηναϊκή εποχή. Οι ανασκαφείς ταύτισαν αυτό το κτίσμα με τον πρώτο ναό της θεάς, αποδεχόμενοι έτσι την εγκαθίδρυση της λατρείας στην υστεροελλαδική περίοδο.

Στη γεωμετρική περίοδο και ειδικότερα στον 8^ο αι. π. Χ. μαρτυρείται, από γραπτές πλέον πηγές, η ύπαρξη λατρείας της Δήμητρας στην Ελευσίνα. Σ' αυτή ακριβώς την

περίοδο, στον 8^ο αι. π. Χ., χρονολογείται τμήμα ενός καμπύλου τοίχου που ανήκε σε βωμό ή αψιδωτό ναό της εποχής.

Στη πρώιμη αρχαϊκή περίοδο, στις αρχές του 6^{ου} αι. π. Χ., στην ίδια θέση χτίστηκε ένας ορθογώνιος σηκός με λέσβιο πολυγωνικό σύστημα τοιχοδομίας. Πρόκειται για το λεγόμενο «Σολώνειο Τελεστήριο», η ακριβής κάτοψη του οποίου δεν είναι σαφής.

Η επέκταση της φήμης του Ιερού και η προσέλευση συνεχώς μεγαλύτερου αριθμού πιστών επέβαλαν κατά το δεύτερο μισό του 6^{ου} αι. π. Χ., την ανέγερση νέου Τελεστηρίου, που αποκλήθηκε από τους ανασκαφείς “Πεισιστράτειο”. Ο σηκός είχε τετράγωνη κάτοψη και την οροφή του τη στήριζαν είκοσι κίονες, διατεταγμένοι σε πέντε σειρές των πέντε. Διέθετε τρεις εισόδους στην ανατολική του πλευρά και μπροστά τους υπήρχε μια δωρική δεκάστυλη πρόσταση.

Εικ. 8. Γύψινο πρόπλασμα του Πεισιστράτειου Τελεστηρίου 550-510 π. Χ. (Ι. Τραυλός).

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι τα κτίσματα όλων των αρχαιότερων περιόδων οικοδομούνται στην ίδια πάντα θέση. Η εμμονή αυτή οφείλεται προφανώς στην παράδοση που αναφέρει ο “Ομηρικός Ύμνος εις Δήμητρα”, ότι εκείνο ακριβώς ήταν το σημείο που υποδείχτηκε από την ίδια τη θεά για να χτιστεί ο ναός της.

β). Υφιστάμενη κατάσταση

Σήμερα το Τελεστήριο καταλαμβάνει μια έκταση 4 στρεμμάτων περ. (58X68μ.), Διατηρείται σε σχήμα Π η δυτική περιοχή του με τις λαξευμένες στο βράχο σειρές εδωλίων (μήκος 52μ. πλάτος 17μ.). Τα εδώλια είναι συνεχή και έχουν πλάτος 0,8μ. Σώζονται οκτώ σειρές εδωλίων σε όλο το μήκος της δυτικής πλευράς, οκτώ σειρές κατά μήκος της νότιας πλευράς και οκτώ σειρές κατά μήκος της βόρειας. Σώζεται ακόμα τμήμα των λίθινων εδωλίων στη βόρεια πλευρά, αμέσως μετά τη βορειοδυτική είσοδο του Τελεστηρίου.

Στη βόρεια και στη νότια πλευρά σώζονται πολλοί ορθοστάτες των τοιχοδομών από γκρίζο ελευσινιακό ασβεστόλιθο. Διατηρούνται επίσης τα κατώφλια των τεσσάρων εισόδων στη νότια και βόρεια πλευρά, καθώς και οι μαρμαρίνοι ορθοστάτες των εσωτερικών τοίχων, που συγκρατούσαν τις σειρές των εδωλίων. Στη βορειοδυτική, κύρια είσοδο του Τελεστηρίου, κατέληγε η Ιερά Οδός, διερχόμενη από τα βόρεια Προπύλαια.

Εικ. 9. Οι οκτώ σειρές των εδωλίων της δυτικής πλευράς. Ξεχωρίζει η πρόσφατα αποσπασμένη επιφάνεια του βράχου και των εδωλίων.

Εικ. 10. Σειρές ρηγματωμένων λίθινων εδωλίων στη βόρεια πλευρά.

Εικ. 11. Η απόληξη της Ιεράς Οδού στη βορειοδυτική είσοδο του Τελεστηρίου.

Εικ. 12. Ορθοστάτες και διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μέλη στη βόρεια πλευρά του κτηρίου.

Στην περιοχή των κιονοστοιχιών του κτηρίου, σήμερα σώζονται αραιά βάσεις και σφόνδυλοι των κιόνων του Τελεστηρίου. Στη νοτιοανατολική περιοχή του χώρου σώζονται, σε χαμηλότερες στάθμες, έως και 2- 3μ., κατάλοιπα των παλαιότερων οικοδομικών φάσεων του οικοδομήματος.

Στην ανατολική πλευρά σώζεται σε όλο το μήκος της (58 μ.) η στοά του Φίλωνος στο επίπεδο της κάτοψης. Διασώζει σε μεγάλο βαθμό τη λίθινη πλακόστρωσή της, και τους κατώτερους σφονδύλους των μαρμάρινων κιόνων της.

Διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μέλη του οικοδομήματος σώζονται σε όλη την περιοχή του Τελεστηρίου και γύρω από το οικοδόμημα: Αρχιτεκτονικά στοιχεία, ορθοστάτες, βάσεις κιόνων, σφόνδυλοι, τμήματα θριγκών, θραύσματα της μαρμάρινης κεράμωσης, μετώπες, θραύσματα πλακοστρώσεων κ.ά. βρίσκονται κατακείμενα.

Η κεντρική περιοχή του κτηρίου σώζει ελάχιστα λείψανα, ενώ ξεχωρίζει η βραχώδης διαμόρφωση του εδάφους.

Εικ. 13. Άποψη της περιοχής του Τελεστηρίου από βορειοδυτικά. Διακρίνονται βάσεις κίωνων και διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μέλη.

Τα, λαξευμένα στο φυσικό βράχο, εδώλια παρουσιάζουν σήμερα ασυνέχειες και σοβαρές βλάβες. Οι πτώσεις τμημάτων βράχου ή λίθων έχουν σαν αποτέλεσμα την απόσπαση τμημάτων των εδωλίων, τη θραύση και τη ρηγμάτωσή τους. Ταυτόχρονα, η παραμονή των ομβρίων σε κοιλάματα της βραχόμαζας και η βιοδιάβρωση επιτείνουν τη φθορά τους.

Η απώλεια μάζας, που παρατηρείται σχεδόν σε όλη την έκταση των σειρών των εδωλίων, συνοδεύεται από τον θρυμματισμό του ασβεστολίθου στην επιφάνειά του λόγω της θερμοκρασιακής μεταβολής. Η διάρρηξη της βραχόμαζας τόσο στα εδώλια όσο και στα πλευρικά «τοιχώματα» εντείνεται και από την ανάπτυξη ριζών των φυτών στους κενούς χώρους του πετρώματος.

Εικ. 14. Εδώλια της νότιας πλευράς: Απώλεια υλικού και διάβρωση της βραχώμαζας.

Εικ. 15. Εδώλια λαξευμένα στο βράχο στη βορειοδυτική περιοχή του Τελεστηρίου.

Η ανασκαφική έρευνα αποκάλυψε σε βάθος και τα πώρινα θεμέλια - αναλημματικούς τοίχους - του Τελεστηρίου, στη νότια, βόρεια και ανατολική πλευρά. Οι λιθοδομές των πώρινων θεμελίων είναι σε κακή διατήρηση, παρουσιάζουν σημαντική απώλεια υλικού, αποσαθρώσεις, σπηλαιώσεις και άλλες εκδηλώσεις της διάβρωσης, καθώς και εκτεταμένες επιφανειακές φθορές.

Εικ.16. Πώρινα θεμέλια της νοτιοδυτικής γωνίας του κτηρίου: Βιοδιάβρωση, αποσάθρωση των επιφανειών και απώλειες λίθων στα θεμέλια.

Τέλος, οι μαρμάρινοι σφόνδυλοι, οι βάσεις των κίωνων, τα δωρικά επιστύλια, καθώς και τα λείψανα άλλων αρχιτεκτονικών μελών παρουσιάζουν διανοίξεις αρμών, εκτεταμένες ρηγματώσεις και θερμικές θραύσεις, καθώς και φθορές από βιολογική προσβολή (μαυρισμένες επιφάνειες).

Η λίθινη πλακόστρωση της στοάς του Φίλωνος παρουσιάζει ρηγματώσεις, θραύσεις και σημαντικές φθορές και αλλοιώσεις των επιφανειών της από βιοδιάβρωση.

Εικ. 17. Ρηγματώσεις σφονδύλων και βάσεων των κιονοστοιχιών – βιοδιάβρωση των επιφανειών θραύσης.

Εικ. 18. Η πλακόστρωση της στοάς το Φίλωνος από ελευσινιακό γκρίζο ασβεστόλιθο: διάνοιξη αρμών, θραύσεις και βιοδιάβρωση.

γ). Προγραμματισμός εργασιών – Χρονοδιάγραμμα

Για την ανάδειξη και την αποκατάσταση του Τελεστηρίου απαιτούνται μια σειρά από εργασίες, που αποσκοπούν στην πλήρη τεκμηρίωση του μνημείου, στην προστασία του και την αναβάθμισή του.

Α' Φάση : Προκαταρκτικές εργασίες και αποτύπωση της περιοχής του Τελεστηρίου

- Αποψίλωση και αρχαιολογικός καθαρισμός της ευρύτερης περιοχής του Τελεστηρίου.
- Ανασκαφικοί καθαρισμοί – ανασκαφική έρευνα.
- Αποτύπωση της περιοχής του Τελεστηρίου: Τοπογραφική – αρχιτεκτονική - φωτογραμμετρική αποτύπωση της ευρύτερης περιοχής Τελεστηρίου.
Σχέδια αρχιτεκτονικής τεκμηρίωσης σε κλ. 1/50-1/25.
- Φωτογραφική τεκμηρίωση, Ορθοφωτογραφίες της περιοχής του Τελεστηρίου.
- Σχεδιαστική αποτύπωση των βλαβών και των φθορών.
- Μεταφορά διάσπαρτων αρχιτεκτονικών μελών.
- Καταγραφή, αρχιτεκτονική αποτύπωση και φωτογράφιση των κατακείμενων, διάσπαρτων αρχιτεκτονικών μελών ή θραυσμάτων (περ. 100 μέλη).
Σύνταξη δελτίων περιγραφής (μητρώο μελών αρχιτεκτονικών μελών) των διάσπαρτων μελών σε κλ. 1/25 - 1/10.
- Διερεύνηση της σημερινής κατάστασης διατήρησης :
- Ταξινόμηση και προέλευση δομικών υλικών. Τυπολογία δομικών συστημάτων.
- Παθολογία των κατασκευών, καταγραφή και αιτιολόγηση των βλαβών.
- Άμεσες σωστικές επεμβάσεις σε τειχοδομές ή εδώλια, μετά τον καθαρισμό του μνημείου.
- Φυσικο - χημικές αναλύσεις για τη σύσταση και τις μηχανικές αντοχές των πετρωμάτων (εδώλια, διάσπαρτα μέλη) ή κονιαμάτων και το σχεδιασμό

νέων συμβατών υλικών για τις μελλοντικές εργασίες στερέωσης ή συμπλήρωσης.

Οι απαιτούμενες ειδικότητες για το παραπάνω έργο είναι: αρχαιολόγος, τοπογράφος, αρχιτέκτονας, πολιτικός μηχανικός, σχεδιαστής, συντηρητής αρχαιοτήτων, εργάτης, εργατοτεχνίτης.

Το κόστος των εργασιών της Α' φάσης εκτιμάται σε 100.000 ευρώ.

Διάρκεια Α' φάσης: 12 μήνες.

Β' Φάση : Μελέτη Αποκατάστασης - Ανάδειξης περιοχής του Τελεστηρίου

Εκπόνηση **Οριστικής Μελέτης Αποκατάστασης – Ανάδειξης**, που θα περιλαμβάνει:

- **Αρχιτεκτονική - αρχαιολογική τεκμηρίωση:**
 - Ιστορικό της έρευνας, το ιστορικό της ανασκαφής και οι αναδιατάξεις των ερειπίων κατά την ανασκαφή.
 - Διερεύνηση της αρχιτεκτονικής του μνημείου.
 - Διερεύνηση ιστορικών- οικοδομικών φάσεων - Υπόθεση γραφικής αποκατάστασης.
 - Επισήμανση των επεμβάσεων συντήρησης – αποκατάστασης που έγιναν κατά το παρελθόν.
 - Συμπεράσματα από την ιστορική τεκμηρίωση και καθορισμός των προδιαγραφών των επεμβάσεων.
- **Πρόταση αποκατάστασης και ανάδειξης του Τελεστηρίου:**
 - Πρόταση στερέωσης – συντήρησης των τοιχοδομών, των θεμελίων, του βραχώδους υλικού των εδωλίων, των δαπέδων και των άλλων αρχιτεκτονικών καταλοίπων του χώρου.
 - Κατάταξη και, ενδεχομένως, ταύτιση στην αρχική τους θέση διάσπαρτων αρχιτεκτονικών μελών.

- Ανατάξεις και ανατοποθετήσεις αρχιτεκτονικών μελών στην αρχική τους θέση (ορθοστάτες, σφόνδυλοι κίωνων κ.λ.π.). Μερικές αναστηλώσεις, ανασυνθέσεις ή συμπληρώσεις μελών και τοιχοδομών.
- Πρόταση συνολικής ανάδειξη της περιοχής του Τελεστηρίου: ανάδειξη ιχνών, κατάχωση προγενέστερων ή μεταγενέστερων κατασκευών ή θεμελίων, συμπληρώσεις κενών που προέκυψαν από παλαιότερες ανασκαφικές τομές, διαμόρφωση κατάλληλων οδεύσεων για τη βελτίωση της κατανόησης του κτηρίου και ειδικότερα των οικοδομικών του φάσεων.

Στην ομάδα μελέτης θα πρέπει να συμμετέχουν αρχιτέκτονες – αναστηλωτές, πολιτικός μηχανικός και συντηρητής αρχαιοτήτων.

Το κόστος των εργασιών της Β΄ Φάσης υπολογίζεται σε 40.000 ευρώ.

Ο χρόνος εκπόνησης της μελέτης εκτιμάται σε 6 μήνες.

δ). Προϋπολογισμός

Το κόστος των εργασιών θα προσδιοριστεί μετά την εκπόνηση των μελετών.

Αρχικός προεκτιμώμενος προϋπολογισμός των εργασιών, 900.000 €.

3. Ενδεικτική Βιβλιογραφία

- V. Bianchi, *The Greek Mysteries* (1976).
- K. Clinton, The date of the classical Telesterion at Eleusis, *Φίλια Έπη εις Γ.Μυλωνά*, 1987, τόμ. Β', 254-262.
- Κ. Κουρουγιώτης, *Ελευσίς. Οδηγός των ανασκαφών και του Μουσείου* (1934).
- K. Kuruniotis, Das eleusinische Heiligtum von den Anfängen bis zur vorperikleischen Zeit, *Archiv für Religionwissenschaft* 32 (1935), 52-78.
- G. Mylonas, *The hymn to Demeter and her Sanctuary at Eleusis* (1942).
- G. Mylonas, *Eleusis and the Eleusinian Mysteries* (1961).
- Κ. Παπαγγελή, *Ελευσίνα. Ο αρχαιολογικός χώρος και το Μουσείο* (2002).
- Κ. Παπαγγελή, Ε.-Α. Χλέπα, *Οι Μεταμορφώσεις του Ελευσινιακού τοπίου. Αρχαιότητες και σύγχρονη πόλη*, κατάλογος έκθεσης, Πολιτιστικό Κέντρο Δήμου Ελευσίνας «Λεων. Κανελλόπουλος», 5.07-28.8.2011.
- Ι. Τραυλός, Το ανάκτορον της Ελευσίνας, *Αρχαιολογική Εφημερίς* (1950-1951), 1-16.
- Δ. Φίλιου, *Ελευσίς. Μυστήρια, ερείπια και το Μουσείον αυτής* (1906).

Σύνταξη Κορηγικού φακέλου

Δρ. Κ. Παπαγγελή, αρχαιολόγος Γ' Ε.Π.Κ.Α.

Δρ. Ε. -Α. Χλέπα, αρχιτέκτονας- αναστηλωτής